

בית דין ירושלים

לדיני ממונות ולבירור יוחסין

תלמידי כולל שמרדו בראש הכולל

תיק ממונות מס' 1522-שע

צד א': 22 אברכים עיי בי"כ הרב זקס
צד ב': הרב ה' עיי בי"כ הגרש"ב סורוצקין

נושא הדין

קבוצה של 25 אברכים שלמדו בכולל של הרב ה', מרדו בו בכמה פעולות מצידם כנגדו, ואף עשו ניסיון למשוך לצידם את התורם של הכולל, פעולות שנמשכו מסוף זמן החורף עד אמצע זמן הקיץ, עד שהגדישו את הסאה כשהמילגה לחודש אייר התעכבה בכשבוע ימים לאחר ר"ח סיון, שאז הודיעו לו האברכים שלא ישתתפו בתפילת המנחה בכולל, ואז הודיע להם ראש הכולל שהוא לא מוכן יותר להחזיק אותם בכולל, ושיחפשו מקום אחר. למרות הודעה זו שילם להם את המילגה עבור כל חודש סיון, וגם המילגה לחודש תמוז שילם להם, אך את המילגה לחודש אב לא שילם.

קבוצת האברכים תובעת את ראש הכולל את המילגה עבור חודש אב, בטענה שלמרות פעולותיהם נגדו המשיך לשלם להם את המילגות לחודשים סיון ותמוז, משמע שמחל, ואם כך מגיעה להם מילגה גם עבור חודש אב. ועוד, דינם של תלמידי כולל כעובדים אצל ראש הכולל, ואי אפשר לפטר אותם באמצע הזמן שאז לא ניתן למצוא כולל אחר. הם טוענים שראש הכולל הכריז בפניהם כשתפתח את הכולל שיש לו כסף בבנק כדי להחזיק את הכולל, ואביו של הרב ה' הכריז שמתחייב כערב לשלם להם את המילגות.

תחילה תבעו האברכים את הרב ה' בבי"ד של המועצה"ד שם הוציא ביה"ד לבקשתם עיקול על כסף הנמצא בידי צד ג' עד לדין בתביעתם. הרב ה' בקש לדון בבי"ד זה.

הרב ה' טוען תחילה על העיקול שהוציאו התובעים בביה"ד של המועצה"ד, ואומר שהכסף שהיה בידי צד ג' הוא צ'קים של 6 אברכים שאינם שייכים לקבוצת התובעים, ולתובעים לא היתה כל זכות לעקל את הצ'קים שלהם, שבינתיים עבר תוקפם, והאברכים הפסידו את כספם ע"י העיקול. הוא תובע מהתובעים לשלם כסף זה למוטבים של הצ'קים.

לעצם התביעה, טוען הרב ה' שתלמידי כולל אינם "עובדים" של ראש הכולל, ולראש הכולל אין כל "תוצרת" מ"עבודתם" בכולל, וכך דעתו של הנרא"ל שטינמן שליט"א, מה גם שהרב ה'

אינו משתכר מהכולל כלל, ולכן גם לדעת הגר"מ פינשטיין אין לו דין של "מעביד", ויכול לפטרם גם באמצע הזמן, ואף שהתחייב לגייס תרומות למימון החזקת הכולל, על דעת כן שימרדו בו לא התחייב. הוא תובע בתביעה נגדית מה שהזיקו לו במרדם נזקי גרמי של איבוד התורם, וכן מה שהוציא מכספו הפרטי עבור תשלום למילגות שלהם.

אביו של הרב ה' מכחיש שאמר לאברכים שהוא ערב שיקבלו את שכרם.

פסק דין

- א. העיקול על הצ'קים של 6 האברכים מוסר.
- ב. התביעות ההדדיות נדחות.
- ג. בית הדין מביע שאט נפש מהתנהגות של מרידה מצד תלמידי הכולל כלפי ראש הכולל, התנהגות שאינה הולמת בני תורה, וגרוע מכך.

(-) שמשון גרוסמן

(-) יהושע ווייס

(-) אברהם דוב לוין, אב"ד

השאלות לדיון

- א. מזיק בגרמא.
- ב. דינם של אברכים בכולל לענין שכרם.

תשובה

א. עיי' בהשלמה צ"ק פ"ו סי' א' צ"ס אביו, ומאירי ס' טו א' צ"ס גדדולי הדורות, שהחייב דיניי שמיס פסול לעדות עד שישיב, שתורת גזילה עליו עד שישיב, וכ"כ דעת קאוה"ח סי' לב ס"ק א'.

ובנידון דידן שהתובעים עיקלו - באמלגמות ציה"ד של המועה"ד - ל'קים של 6 אברכים והפסידו אותם, אף שהנטם היה כאן ע"י גרמא, חייבים המעקלים לשלם לניזוקים צדי"ש, וכל זמן שלא ישלמו להם הרי לדעת כמה ראשונים הם פסולים לעדות.

ומה שתובע הרב ה' הפסיד גרמי שהאברכים הללו הזיקו לו באסיפת תרומות וכו', ובקש להציא מכתב מהתורם לראיה, נראה שקשה יהיה לחייב על סמך זה, גם אם יכתוב התורם שהאברכים גרמו לו להפסיד את התרומות, דאינו אלא ע"א, וגם יתכן שיסמח למזל תירון להפסקת התרומות שלו ולתלות האשם

באחרים. ומה שמובע הרב ה' לחייב את האזכרים הללו בהפסד כספו הפרטי, וכן בהחזר המילגות לחאשים של תקופת המרד בכלל, נראה שאחרי שגילם אין אחר מתן מעות ולא כלום, ואינו יכול לטעון שנתן מחמת חוסר נסיון וכד', ויותר ממתבר לומר ש"קנה" בכסף זה שקט מדומה מלד האזכרים כדי שיפסיקו במרידתם.

ב. כבר דן בזה בארוכה בספר "עיונים במשפט" חו"מ סי' מ, וכתב שיש בתי דין צימינו הפוסקים שאין לאזכר זכויות פועלים, אך גם אם נניח שלראש הכולל יש התחייבות ממונית כלפי האזכר לשלם את משכורתו ווהביא גם מחלוקת קאה"ח ונתה"מ בסי' פא ס"ק ב אם אמר לחתנו תלמד עם בנך ואני שלס לך, אם נעשה לו כפועל אע"פ שגלחו הכי האב מלווה ללמוד עם בנו, ולעת קאה"ח נעשה לו כפועל, אבל לדעת הנתה"מ לא נעשה לו כפועל, גם אז יש לדון אם יש לאזכר דין פועל לענין תשלום עד סוף הזמן אם פוטר באמצע. וכתב גם שהרי הכל מודים שאין לאזכר הרבה מזכויות היסוד של פועל צימינו כגון זכות פילויי פיטורין, שכר מינימום, דמי הבראה, ותק, קביעות בעבודה, תוספת יוקר וכל השאר. וע"כ כשמובע תשלום עד סוף הזמן כשפוטר באמצע, עליו להביא ראיה שיש לו זכות זו כפועל. ועיי' "חוקת משפט" עמ' פט לחלק בין כולל שראשו מתפרנס וחי מהכולל, שאז דינו כמעביד, לבין כולל שראשו אינו מתפרנס ממנו, שאז אין דינו כמעביד.

ומה שמחייב את ראש הכולל הוא התחייבותו לדאוג לכספי המילגה שלהם, וכבר פסק הרמ"א בשו"ע סי' רד סעי' יא: אע"פ שדברים בלא מעות יכול לחזור בו ואי"ל לקבל עליו מי שפרע, מ"מ ראוי לאדם לעמוד בדיבורו אע"פ שלא עשה שום קנין רק דברים בעלמא וכל החוזר בו בין לוקח בין מוכר אין רוח חכמים נוחה הימנו וכו', וכל האומר לתת לחבירו מתנה מועטת ולא נתנה לו הי"ו ממחוסרי אמנה. ע"כ. וכתב הח"ח בזהבית חסד פרק א אות יא שהיה הבטיח ממון לאורך מוזה. אמנם כשאומר שאדעתא דהכי שימרדו בו לא התחייב להם, כתב באמרי בינה נדרים סי' יח (דף נו ע"א) דה"ו כהקדש בטעות ונשאל עליו אף לכתחילה.

ועיי' להורות נתן ח"ב חו"מ סי' קא דאם הבטיח לחזור על הפתחים בלנו לספיקו של המהרי"ק בשורש קלג בטודר לטרות צגופו לאורך עני, דאף אם בטודר ליתן ממון לעני אסור לחזור בו, דלמא בזה שזריך לטרות צגופו שרי, והוצא בגליון רעק"א בשו"ע יו"ד סי' רנח סעי' יב.

אמנם בנידון דידן שהתלמידים מרדו בראש הכולל ומיררו את חיי, גם אם ראש הכולל היה חייב לקיים את התחייבותו להם עד סוף הזמן, מ"מ במקרה חמור כזה ראוי לקונסם ולא לשלם להם, וה' הטוב יכפר בעדס.

אברהם דוב לויין.

ב

בשאלה אם יש לאזכרכי כולל דין של פועלים או התחייבות גרידא, לא מסתבר לחלק בין אם ראש הכולל מקבל משכורת או לא, דמה הנפ"מ איזה הנאה הוא מקבל, האם אם טוב וכבוד או ממון, האם אם משאמים מטרה ששם לו.

אך צעיקר הדבר אין זה קשור לראון שלו כלל, השאלה האם הם משועבדים לזמנים ומקום שקבע להם אז יש לדון שמה הם כפועלים, או מכיון דהם מזוויים ללמוד בלא"ה, אין הם "שלו" נואם הם משועבדים ללמוד מה שהוא רואה ובמקום שהוא רואה דינם כפועלים שלו, ורואיה מהא דסוי שמו סעי' כג דמי הוה שאול למי התלמיד לרב או להיפך, דמי משועבד להלמוד של השני נקרא "שאלו לו" והוה עמו, וא"כ יקרא גם פועל בעצרו כה"ג, א"כ אם האזכרכים לומדים מה שראש הכולל רואה הם בגדר פועלים, אבל י"ל דמ"מ צעי גם שיהיה תלמידים או רב, אבל באופן שאינם שומעים ממנו תורה, כגון בניד"ד דהסירו אזנס מלשמוע תורתו אינם פועלים שלו כלל, ובגמון כוה לא מקובל צשום כולל בעולם ממילא אין לזה גדר פועל כי בטלה דעתם אלל כל העולם דכה"ג אין זה הדרך של "פעולה" צמגור הכוללים, א"כ אפילו נימא דמ"מ היה לו הנאה מהם, לא מקובל בעולם הנאה זו באופן כוה שכרוך עם ציונות חריפים, ואולי כה"ג לא זוהו הנאה זו לשום אדם ולא יהיה כוה גדר פועל וממילא הממע"ה].

אך יש כד לחייב אותו מדין ערב דהוילאו ממון על פיו, דיכלו לקבל מעות צמקום אחר ובגלל הצטחחו סומכים עליו ומוותרים וא"כ יהא כערב. ויש לדון האם שייך ערב על שבת שלא יעבוד, האם זה דומה או גרע מזרוק מנה לים דנחלקו, וכאן לכו"ע יהא חייב או לא. ולכאורה הוא סוגיא מפורשת צ"מ עג צ בנתן לו מעות לקנות לו יין ולא קנה לו דחייב לשלם לו מה שיכל להרויח אילו היה קונה, ונחלקו ראשונים האם חייב דוקא אם התנה בפירוש על חיוב תשלומין או בלא"ה נמי מתחייב מדין ערב דסמך עליו שנתן לו המעות ולאמלא הוא היה קונה ע"י אחר הוה זה כערב ע"ש בריטב"א אמנס כן הוא גם צרש"א וראב"ד, אך י"ח, ע"י גת"מ ס"י א ס"ק ו. ולכאורה י"ל דכאן שקבל הנאה מישיבתם כאן אללו הוה כבא המעות לידו ודומה לזרוק מנה לים ולכו"ע יהיה חייב מדין ערב [אך מ"מ מסתבר דיש להם דין פועלים שלו וצפועל להרבה סוברים שחייב גם על גרמא צניוקין והם גרמו לו הרבה נוקים צקשר שלו עם הנדיב והיה נזרך להרבה הולאות וגם עוד דברים, אמנס קשה להוילא מחמת זה דהא י"ח ופוטרים פועל מגרמא צפרט די"ל דהמחייבים דוקא כשפעה צהפצו שקבל לשמירה מה שלא שייך צניד"ד, וע"י חת"ם ס"י קמ]. וע"י חת"ם ס"י קעה שיש לפשר מטעם הריטב"א הנ"ל, אך מ"מ כאן דהס גרמו לו נוקים וקשה לשער הנזק, אך מ"מ הוא מוחזק כעת ויכול לפטור את עצמו מלשלם בגלל החיוב נזק שיש לדון זוה גדר מייק ממא כמו הזיק מוניטין שלו, ע"כ יכול להחזיק המעות, ועוד סברא יש דגם חיוב ערב או פועל זה רק אם פועלים צעודו לא נגד, וצניד"ד הם צבדו לתקוה שהם ישתלטו.

ומה סכבר שילם מחל דלולי נתן צתור מילגה ומתנה, דהא נתן להם צשתיקה א"כ זו מתנה גמורה או מחילה, הגם דינמא דנתן צטעות שחשב שהוא חייב לשלם להם, ולא הוילא מחילה, מ"מ זה דברים צבלב דשמא כוון לוותר להם לפנים משוה"ד.

וצעיקר הדבר אמרתי אשנה פרשתא דא מה הגדר של אזכרכי כוללים. הנה יש כאן כמה טעמים שלא היא

נחשב כפועל: א. לאינו עושה שום דבר להמפעל, דהא לומד לעצמו ובצביל עצמו והנאה שמקבל זה באופן עקיף ולא בצורה ישירה מהמפעל. ב. הרי הוא מחוייב ללמוד וא"כ אפילו אי נימא שקבל הנאה ישירה מהלימוד שלו אבל הרי הוא היה מחוייב לעשות זאת. ג. מכיון דאשור לקחת שכר על הלימוד רק שבר בטלה משמע דלא שייך כלל דין פועל על לימוד, וכעין כל מה דאמר רחמנא לא מעביד אי עביד לא מהני ולא חל התחייבות.

והנה ברמ"א חו"מ סי' פא סעי' א כתב דאם אומר לתתנו ללמוד עם בנו ואני אשלם יכול לטעון משטה אני כך, ומשמע דאם באמת כיוון להתחייב שפיר חל החיוב מלד פועל בדיבור בעלמא, וכ"כ קלוא"ה בהדיא וכ"כ בתומים, אמנם בש"ך וכן הגתה"מ שם ס"ל דליכא חיוב מכיון דאינו עושה לו כיון דעושה לעצמו ולבנו, והגתה"מ מחלק בין אומר עשה לי סוכה לבין עשה לעצמך סוכה, מוכח דעיקר מה דהגתה"מ בא ליישב זה ראיתי הקלוא"ה מרש"י יבמות דחלוץ לי כן נעשה חייב בשכירות, וע"ז קאמר דשם החליטה עושה לה משא"כ כאן הוא עושה לעצמו, וא"כ עיקר הנקודה היא לא המזוה אלא אם עשה בעצורו או לאו, וכן למד המנחת פתים סי' קלא דאם עושה לעצמו ע"י ניווי השני אין זה שכירות, ממילא אם עושה עבורו הגם שזה מזוה מגיע לו שכר ולפ"ז מיושב מה שמתה בפתח"ח פ"ה הערה אל עיי"ש, אך כמוכן הרי יש דברים שעושה בהדיא בשבילו שבה למקום מסויים, הגם די"ל דבא לשם בגלל שיש קבוצה טובה שמעונין בה א"כ שוב אין זה רק לתועלת עצמו, רק השאלה מכיון שהוא נהנה מ"מ בצורה עקיפה האם אפשר לחייבו מדין נהנה, ולא מדין פועל, וקשה לומר כן מכיון שזה רק גרמא וגם כל אחד הוא רק חלק וההנאה הזאת נזררת ע"י גיבוש הקבוצה וקשה לומר דיתחלק ההנאה הזו ביניהם וגם א"כ זה בודאי סכום פחות ממה שמבקשים עכ"פ וז"ע צ"ה. ומה שכתבנו שבעשן תלמידים ג"כ י"ל דהרי בהרבה מקרים אין שמיעת השיעור רק חסד לראש הכולל דלהם יש ג"כ תועלת מזה א"כ שוב אין הם פועלים בשבילו ואמנם יש מלכדים שעושים טובה לו וא"כ יש לדון דיתן סכום העולה של שמיעת שיעור והקטבה. עכ"פ המוחזק ודאי פטור מלשלם עפ"י הגתה"מ והש"ך והתפוסם יכול לומר קי"ל כתומים וקלוא"ה וכהגה"מ דיש כן שכירות כה"ג.

ועל הטענה השניה שהרי הוא מחוייב ללמוד בלא"ה, א"כ אפילו לומד לימוד מסויים הרי בלא"ה יש חיוב מלד ידיעת התורה ללמוד כל התורה, א"כ אפילו נימא שראש הכולל נהנה מלימוד זה הרי זה דומה לחלוץ לי דבלא"ה יש חיוב חליטה, דאמנם מרש"י יבמות מוכח דיש בזה חיוב שכירות אך מהאב"מ סי' כו משמע אחרת דכתב שם לגבי היה כלב רץ אחריו והצילה דספק אם מקודשת היינו דהספק האם בגלל שחייב לעשות הפעולה יש ע"ז שם סכף או לא, משמע דהגם דעושה בצבילה אבל מכיון דמוכרח לעשות זאת הוה ספק שמה אין בזה שם פועל ולא יהיה חייב שכירות וז"ע [ועיי' מלואי חושן סי' פא]. והעיקר נראה דהיכי דמחוייב ממש לעשות פעולה זו אפילו זה להמקדש הוה ספק בגמ' האם נעשה פועל, והיכי דיש לו ענה אחרת להשתמש שפיר הוה זה שכירות הגם שזה מזוה אבל היה יכול לעשות באופן אחר, א"כ בכולל הרי יש עזרת אחרות לפטור את עצמו מהלימוד כגון ע"י לימוד עם תלמידים, נמאל דודאי הוה שפיר צגדר פעולה אם הוא נהנה מזה ישירות עכ"פ.

ועל הטענה השלישית שמכיון שאשור לקחת שכר לא הוה פועל, ראשית הרי שכר חלקי מותר דהא שכר בטלה מגיע לו מחמת מה שעבד א"כ על החלק הזה נימא דכן הוה פועל דהא צ"ה עובדה נחלקי אם

מקבל על טרחתו להשיב אי כפועל בטל גמור הרי לדעת הרמ"א צ"מ רס"ה שפיר לוקח על טרחתו אי"כ הי"י כאן. ברם ענין זה נשאר ספק מאד הטעם דהם פועלים בשביל עצמם ולא לו וצברט צאופן דמרדו (צו), ואז יש לנו הש"ך והנתיב דלומד עם בנו אין צוה משום שכירות (מול הרמ"א וקלוא"ח), וא"כ המוחזק יכול לומר קיים לי. ובדרך כלל הראש כולל לא רצה להכנס לשאלה של ציומו מתן שכרו (הגם שהשתדל כמה שיכל), ע"כ נכנס על דעת שאין כאן גדר שכירות אלא תמיכה ומילגה וכן מודיע להם בפירוש וכן ראוי לעשות ונהגם שהוא מחליט על הסדרים זה הכל למען הסדר והאלחת הקבוצה אדרבא דזה משרת אותם, וצוה שמשגי תמיכה הוא משרת אותם, והגם שמתפרנס מזה, אדרבא, זה שכר פעולה שלו בגלל שמשגי להם וטורה עבורם [דלא כגדול אחד שליט"א שחלה בזה]..

העולה לנו, אם הם משועבדים ללימוד שהוא רוצה וגם שומעים שיעורים, יש להם דין פועלים, חוץ מאם התנה מראש בהדיא שהכסף זה רק מילגה וכל תנאי שבממון קיים גם שלא יקבל גדר פועל וחייב פועל. ואם משועבדים רק להמקום והזמן יש לעיין בזה. ולכאורה אם לא נהנה כלל מזה רק עשה זאת לשם המזה נראה דאינם פועלים בשבילו כלל דהא המקום והזמן אינם אלא למען הסדר הטוב, ואם נהנה מזה משכורת הוה פועלים, אך תלוי אם המשכורת בגלל שמתאמן להשיג תרומות שאז הוא הפועל, רק אם מקבל משכורת בגלל שיש קבוצה ותומכים כי בגלל התומך הקצוע שלא הוא השיגו אלא אחר אז י"ל כן, ואם נהנה שע"י מקבל תקלידיים או תרומות י"ל דזה ספק כמו להראות בזה, דהגמ' צ"מ לו מסופק בשאלה להראות בזה, ולכמה ראשונים הספק אם יש לו חייב שאלה, אמנם להלכה נספק דהספק לגבי בעליו עמו משמע דודאי יש כזה חייב.

אמנם מאד ערב י"ל דיש חייב אם ודאי להם שהיו מולאים כולל אחר ובגללו עזבו ובאו אללו, ועכ"פ נכון לפשר בזה. וכמוצן זה מהני גם כדיבור בעלמא. ובלא"ה ע"י דיבור בעלמא לא נתחייב רק אם יש להם גדר פועל, אמנם מחוסר אמנה ודאי שיש ופ"מ אם נאנס ואין לו הכסף שחשב שיהיה לו, דזה עדיף מתרי תרעא (ע"י סי' רד), ומאד ערב יתחייב ולא מאד מחוסר אמנה.

ובנוגע למעוה שכבר שילם להם הגם דצאופן ההתנהגות גילו שהם לא משועבדים לו כלל בשום דבר מ"מ מחל בהנתינה דהיינו שנתן להם מתנה, הגם שבש"ך סי' רל"ב פוסק דבנתן סתם לא תלין במתנה, מ"מ כאן דהם מ"מ למדו שפיר קיים דיבורו ועבד אינש דעשה כן כי היכי דלא לקריהו גולגל (ע"י צ"מ טז). ומה שטוען שניתן על תנאי שיסתפרו (וכן חשב בל"ב), י"ל דאומדנא דלא"ה היה נתן לאנשים אלימים בלא עדים כמו דאמר צ"מ ז דאת האמנת לו בלא עדים, דאחרי שפסם ממך לא היית מאמין לו בלא עדים, וע"כ שזה היה מילגה.

שמשון גרוסמן.